

Undervisningsforløb om Kaj Munks eftermæle

Navn: Marie Goul

Læseplan: Samfundsfag B eller C, 2.g

2.g gymnasiet

1.2. Formål

Undervisningen skal give viden og forståelse af danske og internationale samfundsforhold og den dynamik, der har indflydelse på udviklingen i det moderne samfund. Samfundsfag B skal fremme elevernes lyst og evne til at forholde sig til og deltage i den demokratiske debat og gennem undervisningens indhold og arbejdsformer engagere eleverne i forhold af betydning for demokratiet og samfundsudviklingen. Endvidere skal undervisningen fremme elevernes selvstændighed og tillid til at kunne diskutere og tage stilling til samfundsmæssige problemstillinger på et fagligt kvalificeret niveau. Elevernes studiekompetence skal udvikles ved anvendelse af viden, begreber, teori og metoder fra de samfundsvidenskabelige discipliner på konkrete samfundsfaglige problemstillinger.

Retningslinjer for B-niveau:

Sociologi

- identitetsdannelse og socialisation i forskellige lande, herunder Danmark
- massemedier og politisk meningsdannelse
- social differentiering og kulturelle mønstre.

Politik

- politiske grundholdninger, herunder konservatisme, liberalisme og socialisme
- demokratiopfattelser, herunder betydningen af retssystemet
- magtbegreber
- forskellige politiske systemer, herunder det danske politiske system og EU.

Retningslinjer for C-niveau:

Sociologi

- identitetsdannelse og socialisation
- levevilkår.

Politik

- politiske partier i Danmark og politiske ideologier, herunder konservatisme, liberalisme og socialisme
- politiske beslutningsprocesser i Danmark
- demokrati og menneskerettigheder i en globaliseret verden, herunder betydningen af retssystemet.

Tema:

- Munks eftermæle - "flere mord på Kaj Munk"

Mål:

- Kendskab til forskellige styreformer
- Viden om samarbejdspolitikken i Danmark under 2. verdenskrig
- Kendskab til Kaj Munks forhold til 2. verdenskrig og nazismen
- Kendskab til Kaj Munks eftermæle.

Elevforudsætninger:

- Elementær viden om forskellige styreformer (Diktatur, demokrati, monarki, oligarki osv.)
→ benyt eventuelt systimes side:
<http://verdenidanskerspektiv.systime.dk/index.php?id=917>
Eleverne har eventuelt i grupper forberedt en kort fremlæggelse med PowerPoint med hver deres styreform.
- Elementær viden om 2. verdenskrig og udfaldet

Undervisningsindhold:

- Vedersø-Jerusalem Retur (viser Munks fascination af Tysklands fremgang før krigen)
- Prædiken nytårsdag 1944 (viser Munks opfordring til modstandskamp)
- Ollerup talen (Talen der blev grobund for påstanden om Kaj Munks "nazisme")
- Uddrag fra Kaj Munk og diktatorerne (Nøjgaard forklarer Munks fascination af den stærke leder)
- Uddrag fra Skygger over Vedersø Præstegaard (Mediernes rolle)
- Artikel fra Munkiana: "Et varigt og værdigt minde" (nr.46) (Bagvaskelsen af Kaj Munk, og politik dengang og i dag)

Undervisningens tilrettelæggelse:

- Underviseren holder kort oplæg om 2. verdenskrig og Danmarks placering i denne, efter eleverne, på klassen, er kommet med deres samlede viden, som bliver skrevet på tavlen, læreren supplerer med oplægget.

Forslag til oplæg om 2. verdenskrig¹

---

¹ Oplægget er skrevet med hjælp fra:

http://www.denstoredanske.dk/Geografi_og_historie/Milit%C3%A6re_forhold_og_krigshistorie/Anden_Verdenskrig/2._Verdenskrig

<http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/forhandlings-og-samarbejdspolitikken-under-besaettelsen-1940-1945/>

- 2. verdenskrig startede på to fronter der senere blev forenet: Japan vs. Kina (1937), og Tyskland med Hitler mod Polen (1937) og senere mod næsten hele Europa. De to krige blev sammenhængende efter Tyskland angreb Sovjetunionen og Pearl harbor. Krigen sluttede da både Tyskland og Japan kapitulerede i 1945.
- Der var tale om en samarbejdspolitik med den tyske regering, da regeringen fastsatte at det var vigtigt at forhindre en tysk overtagelse af den danske stat og dennes institutioner. Man ville bevare kongehuset, en selvstændig regering og den udøvende magt, Rigsdagen samt politi og domstole på danske hænder. Den konkrete trussel, som danske beslutningstagere frygtede, var, at besættelsesmagten ville indsætte en dansk nazistisk marionetregering eller et rent tysk militærstyre. Bevarelsen af institutionernes uafhængighed af Tyskland anså man for at have selvstændig værdi, men først og fremmest hængede man om dem, fordi man – uden tvivl med rette – anså dem for at være en beskyttelse af det danske samfund og den danske befolkning, såvel materielt som åndeligt og ideologisk.
- Den danske regering, Rigsdag og konge ophørte med at fungere den 29. august 1943, hvor omfattende sabotageaktivitet samt uro i flere større byer med protester og strejker vendt mod den tyske besættelsesmagt blev mødt af et tysk krav om dansk indgriben. Regeringen sagde nej og ophørte med at fungere resten af besættelsestiden.
- Der har fra krigens afslutning og op til i dag været meget diskussion om hvorvidt den danske regering handlede korrekt under 2. verdenskrig. Det er dog svært at nå frem til en egentlig konklusion.
- Litterært set var der mange der var både for om imod nazismen og besættelsen af Danmark. Kaj Munk kan gå for værende i begge lejre, da han først var fascineret af Hitler som en meget stærk leder, men sidenhen tog stærk afstand fra ham specielt med henblik på jødeforfølgelsen. Senere blev han som sagt en væsentlig bestanddel af den litterære modstand mod nazismen, i det han åbenlyst stillede kritiske spørgsmål opfordrede til modstand.

Efterfølgende diskussion på klassen, om hvor vidt samarbejdspolitikken var rigtige valg for Danmark.

Hvad talte for, hvad talte imod? Hvad var Kaj Munks mening? (Inddrag teksterne)

Arbejde med teksterne:

Underviseren holder forinden et kort oplæg om Kaj Munks eftermæle og hvorfor det blev så blakket. Derefter udvælges hvilke tekster, der skal arbejdes med, forslag til diskussion eller gruppearbejde under hvert.

- **Vedersø-Jerusalem Retur**

(viser Munks fascination af Tysklands fremgang før krigen – det er blandt anden tekster som denne, der kompromitterer Kaj Munk efter hans død)

Hvilke elementer finder eleverne overraskende?

(Evt.: ”Bruset hen over Tyskland er et Brus af Aand” og generelt den meget positive tone)

Kan disse synspunkter give mening i dag?

Hvad mener eleverne om disse synspunkter, er de forståelige?

- **Prædiken nytårsdag 1944**

(viser Munks opfordring til modstandskamp)

Hvorfor tror eleverne, at Munk udstiller sin modstand mod Tyskland og Hitler i prædikener og foredrag rundt i landet (bl.a. med stykket Niels Ebbesen)?

(Blandt andet fordi censuren gjorde det mere eller mindre umuligt at udgive kritisk materiale, men også fordi Kaj Munk var en mand med ordet og retorikken i sin magt) Diskussion om censur og ytringsfrihed som en del af et samfund, hvad kendetegner et land med en stor ytringsfrihed? (Demokrati)

- **Ollerup talen**

(Talen der blev grobund for påstanden om Kaj Munks ”nazisme” dog i en censureret udgave, hvilket forklarer en del af den fejlagtige tolkning. 1946 kom denne censurede udgave frem i offentligheden.)

Eleverne diskuterer i grupper, hvordan de tolker talen, hvorfor kunne den misforstås?

- **Uddrag fra Kaj Munk og diktatorerne**

(Nøjgaard forklarer Munks fascination af den stærke leder i et forsøg på at ”rense” hans navn.)

Med tanke på gennemgangen af styreformerne, diskuterer eleverne to og to og senere på klassen fordele og ulemper ved forskellige styreformer. Kan man forstå Kaj Munks synspunkter?

- **Uddrag fra Skygger over Vedersø Præstegaard**

(Mediernes rolle)

Eleverne arbejder med mediernes rolle, de skal både være vagthund men er de nogen gange det modsatte?

- **Artikel fra Munkiana: ”Et varigt og værdigt minde”** (nr.46), ”Munks anden død – kampen om mindet” (nr.41)
(Bagvaskelsen af Kaj Munk, og politik dengang og i dag)

Diskussion om Kaj Munk eller generelt kulturelle personligheder har nogen effekt på et lands politik.

Afrundende oplæg om Kaj Munks eftermæle²:

- Kaj Munk havde, som man kan se i teksterne, nogen markante synspunkter på diktaturet og demokratiet – han så i nogle år op til Hitler og især Mussolini som stærke ledere. Han var en idealist mere end en realist, hvilket førte til ønsker om et forenet Norden og store modstandstanker, da han opdagede Hitlers skyggesider.
- Den 4. januar 1944 blev Munk skudt af tyskerne, hvilket førte til en ophøjelse af Kaj Munk som martyr. I månederne efter hans død, kunne aviserne dog ikke bringe uddybende nyheder om mordet pga. censuren. Hans popularitet blev dog ikke mindre af den grund. Hans værker steg voldsomt i pris, og desuden var han velrepræsenteret i den illegale presse.
- Efter befrielsen og Tysklands kapitulation den 5. maj 1944 blev der bragt flere artikler i dagspressen, og Kaj Munks popularitet var stadig stor. De politikere såsom Vilhelm Buhl m.fl. der var fortalere for samarbejdspolitikken, havde i krigens år fået mange hug af den idealistiske og slagfærdige Kaj Munk, der kaldte til åben kamp.
Efter krigen og dens positive udfald frygtede disse politikere at komme til at stå i et dårligt lys, som værende tilhængere af tyskerne og nazismen. De var ikke interesserede i at opretholde det martyrbillede, folk havde af Kaj Munk, da de i den sammenhæng kunne forstås som værende ”de onde” overfor Kaj Munk som ”den gode”. Derfor fokuserede de (til tider fejlagtigt) på Munks egen fascination af den stærke Hitler, blandt andet ved at bruge udsnit af gamle værker før krigen og den censurerede udgave af olleruptalen. Alt dette påvirkede Munks eftermæle i en meget negativ retning.
- I mange år blev der derfor ikke skrevet meget om Kaj Munk i medierne, og han var på vej i glemmebogen blandt den almene befolkning, som jo ellers havde været hans primære tilhængere. Siden har flere forskere og forfattere taget fat i emnet, hvilket gør det muligt, at se mere nuanceret på personen Kaj Munk, hans forfatterskab og holdninger.

Undervisningen udføres

---

² Oplægget er skrevet med hjælp fra:
<http://www.befrielsen1945.dk/temaer/samarbejdemodstand/samarbejde/index.html>

Variation i forløbet

Forløbet kan nemt udbygges med fokus på nutidens krige, hvorfor bliver de udkæmpet og hvilke styreformer er repræsenteret? → Kan krige berettiges? Dette emne kan eventuelt kobles sammen med Historie.

Man kan lave et tværfagligt forløb med dansk, hvor man kigger på journalistik og medier, eller hvordan de forskellige genrer har deres forskellige fortrin såsom prædikener, taler, skuespil, journalistik, lyrik osv.

Undervisningsmateriale om Kaj Munk eftermæle

Uddrag fra *Vedersø-Jerusalem retur*, side 150

Stor er Tiden, vi lever i. Som sjældent før tror den paa immaterielle Værdier. Hvad har Frihedskampen ikke kostet Irland af Penge, og Irland fortsætter dog ufortrødent, til alle Ofre beredt.

Bruset hen over Tyskland er et Brus af Aand, lad Verden le ad dets Ariervrøvl, det er Vrøvl og sommetider syndigt, selvdyrkende Vrøvl; men det er ogsaa noget andet, et fremfarende vældigt Vejr, lungefyldende, livsbekræftende, tifold attraaværdigere end den dybsindigste og korrekteste Selvmordslogik. — Og Hindenburg — Alverden ærer ham, i hans Liv og hans Grav! levende er stadig Sansen for de gamle høje Moralidealer — Offervilje, Pligtro, Ro. Selv Morderdaaden i Østrig — de to smaa luvslidte Mænd, der øvede en Forbrydelse og hængtes i Galgen for den mægtige Ides Skyld, der hedder Altyskland, aandede deres Sjæle ud i et Hyldestraab til Mesteren — — sandelig, Tiden er stor.

Nytaarsdag 1944³

Kære vor Gud og Far i det høje, vi takker dig for, at du har rejst dit Hus her paa Jorden, for at Sandheden skulde eje sin faste Borg iblandt os. Tak, at du ogsaa paa denne Nytaarsdag 1944 har kaldt os herhen. Der er nok, der lyver i Verden. Her lyder dit Ord, der ikke spørger efter Bifald og ikke regner med Vrede, men er lige sikkert til Trøst og til Tugt. Om vi saa maatte tage imod det. Amen.

Kære Menighed i Vedersø! Jeg vil først bringe jer en Tak for det gode Juleoffer, som var paa 260 Kr., der nu fordeles med 1/3 til Bibelselskabet og 2/3 til Plejehjemsforeningen for Ringkøbing Amt.

I undrer jer over, at jeg staar her ved Siden af Juletræet neden for Prædikestolen i min Overfrakke med mit højrøde Tørklæde om Halsen. Men da jeg i Gaar forberedte mig for Guds Ansigt til denne Gudstjeneste, fik jeg det saadan, at jeg vidste, jeg ikke kunde gaa paa Prækestol eller for Alteret i Dag. En dyb Sorg og Smerte har opfyldt mit Sind. I den senere Tid er der begyndt at gaa Skred i det gode nationale Sammenhold i vort Sogn. Folk, der ikke har det behov, gaar i Tyskernes Tjeneste. Dette maa i Sandhedens Navn paatales i denne Kirke, der er bygget for at være Sandhedens Tempel. Nogle mener, at slig Tale har ikke hjemme i Guds Hus. Det er forkert. Naar Mennesker synder i Sognet, har Sognet sit Guds-Hus for der at faa paatalt det. Guds Ord holder sig ikke inden for visse Skranker. Det har at gøre med hele vort Liv i alle Forhold.

Danmark er i Krig med Tyskland. Indtil den 29. August kunde vi sige, at vor Stilling var uklar. Den Dag begrundede den tyske General her i Landet selv sin Optræden med Principper, der kun gælder mellem krigsførende Stater. Naar en Dansker godvillig hjælper Tyskerne nu, er det altsaa landsforræderisk Færd.

Jeg staar ikke her for at prædike Had mod nogen. Det er mig plat umuligt. Ikke engang Adolf Hitler hader jeg. Jeg ved, hvad Rædsel og Elendighed Verden er kastet ud i; jeg ved, hvad Forsmædelse mit eget Land har maattet opleve. Jeg ved, at jeg nu i Maaneder ikke har lagt mig til Ro nogen Aften uden at tænke: "Kommer de efter dig i Nat?"¹) Og den Tanke er ikke morsom for en, der elsker Livet, har nok at gøre i sin Gerning og er glad for sin Kone og sine Børn. Og dog kan jeg ikke hade. For Mennesker er saa mange Slags og besættes af alle Slags Aander, og Frelseren har lært os Bønnen: Forlad dem; thi de vide ikke, hvad de gøre.

Men derfor bliver det aldrig kristen Gerning at hjælpe Tyskerne med at bygge Fæstningsværker mod Englænderne, for at vort eget Land saa længe som muligt kan holdes i Trældom og Underkuelse. Og det bliver ikke kristen Gerning for dyre Penge at sælge til Tyskerne de Æg og det Flæsk, som vore egne stakkels Arbejdsfolk i Byerne har saa haardt Brug for. Det bliver aldrig kristen

---

³ Tre Dage senere — den 4. Januar — kom de efter ham og dræbte ham ved Hørbylunde Banke lidt Vest for Silkeborg.

Gerning at stille sig til Raadighed for Uretten, enten det saa sker af Fejghed, Griskhed eller tossegod Føjelighed.

Vi ved, hvordan det er gaaet med os og disse Tyskere. De stiftede en Ikke-Angrebstraktat med os. Derefter kastede de sig over os med deres Kanoner, Tanks og Flyvemaskiner og gjorde os hjemløse hos os selv og retsløse under vor egen Regering. To Gange har de udgydt vor Ungdoms Blod, vor gamle Konge har de sat fra Magten og under Opsyn, de har slaaet om sig med Mishandlinger og Fængslinger, og de har ladet Jødeforfølgelsens Skændsel udfolde sig ogsaa i vor nordiske Stat, slæbt af med hundreedaarige gamle Kvinder, trukket Folk ned fra anden Sal ved Benene med Hovedet bumpende mod Trappetrinene.

Der er mange, mange gode Tyskere. Gud være lovet for det; ellers var Verden uden Haab. Mange brave Drengene er stukket i Trøjen, saa flinke som vore egne. Men saa længe som de finder sig i, at dette Regimente, de selv har heilet sig til, beholder Magten over dem, maa de staa Last og Brast. Drikker Manden i en Familie, gaar det ud over hele Hjemmet. Saadan er det nu engang. Man kan ikke lade sig bruge til at rive Ulverifter med i andres Legemer og selv forlange at behandles som et skyldfrit Lam. Det er Krigens haarde Vilkaar, at saa længe den varer, er det ikke Mennesker, vi har at gøre med, men Uniformer. Naar vi ser en tysk Soldat i Danmark, maa vi sige: det er en Uniform — og huske, hvad den Uniform staar som Udtryk for.

Jeg siger jer, at en usigelig Kummer har opfyldt mit Hjerte, fordi der imellem mine Sognebørn viser sig Folk, der glemmer deres danske Kristenpligt.

I gamle Dage sagde man, at naar Husmanden pløjede om Søndagen med de Heste, han havde laant fra Gaarden, da lukkede Gud det ene Øje. Nuvel, der kan være en fattig Sjæl, der har Kone og Børn og ingen Steder i denne Tigertid at tage Brødet til dem fra. Maaske Gud da er barmhjertig og lukker det ene Øje. Og det sker jo ogsaa, de møder op og trykker os Pistol for Tinding eller Bryst eller Mave. Vi ved godt, at Jesus og hans tapre Apostle lod sig ikke forskrække af sligt. De gik i Døden hellere end at lade sig skræmme til at gøre, hvad der stred mod deres Samvittighed. Det kunde vi ogsaa. Men vi er Smaafolk. Og maaske bør vi ogsaa der haabe paa, at Gud sætter Kikkerten for det blinde Øje. Men naar danske Mænd uden bydende Behov og af egen fri Drift og Valg forraader deres Fædreland og Kristendom af raaddent Pengebegær, saa skal de ogsaa her fra Kirken have at vide, at den Rigdom, de paa den Maade tiltusker sig, er Judaspenge og skal blive dem til Fordærv.

I disse Dage slæbes 1500 Studenter fra vort dyrebare Broderland Norge til Misrøgtning og Undergang i tyske Koncentrationslejre. Og vi her i Danmark skulde intet vove for vort Land, for vor Tro, for vore Ideer. Ofte hører vi sagt om Sabotørerne, at det er Ugerningsmænd, og det kommer bare til at gaa ud over os selv. Kommuniste kalder man dem. De er ikke Kommuniste. Der er nogle iblandt dem, der er. Men de er alle Slags Folk. For de er danske. De er Søn af en Biskop, Søn af en Professor, af en skikkelig Husmand, af en Haandværker. Det er den Landets Ungdom, som man snød for at kæmpe, gav Uddannelsen og lod den saa i Stikken og, da den var beredt til det yderste, staa og være til Grin. Det er dem, der tager sig paa at vise Danmarks Ansigt. Med enestaaende Dygtighed, med en Hensynsfuldhed, der naar Himlen. Næsten ingen danske Menneskeliv har det kostet, mens de selv ustandselig sætter Liv og Lemmer paa Spil — ja, sætter sig i Fare for større Ting end at miste Livet. I Sagen Ret og Uret skal man aldrig spørge, om det betaler sig, for det er i Djævelens

Interesse. Men her betaler det sig oven i Købet. "Det gaar ud over os selv." Nej — og atter nej. Det gik ud over os selv, om vi ingenting gjorde. Om vi ikke selv skaffede de værste Virksomheder af Vejen, var Landet forlængst belagt med et Tæppe af Bomber. Og holdt vi Komedi gaaende med gode Miner til Fjendens slette Spil, koblede vi jo blot os selv som en lille Paahængsvogn til Tysklands store Vogn paa dens raslende Færd ned ad Bjerget.

Vi er ikke, som de tror, et Alderdomsfolk, der er nødt til at lade sig byde alt og tvinge til alt. Landmanden køber den dyre Kunstgødning (det gaar ud over ham selv), ja, men den giver Udbytte næste Foraar og Sommer. Paa tyvende Aars-Dagen for at jeg første Gang besteg Prækestolen der, staar jeg nu her. Jeg havde ikke tænkt mig, at Jubilæet skulde fejres paa den Maade. 20 Aar — mange, mange Minder myldrer frem, og en stor Tak skylder jeg jer for Trofasthed og Overbærenhed mod mig, der har saa helt og holdent mit eget Sind og er saa forskellig fra alle jer herovre. Des mere smerteligt er det for mig, hvad der er sket i disse Dage. Jeg kender ikke Navne og bryder mig heller ikke om at faa dem at vide. Jeg kan ikke andet end bede til Gud om, at disse Sognebørn maa vaagne til Erkendelse og gaa i sig selv og finde deres Plads som gode kristne danske Mænd imellem os igen. Amen.

Udkast til Ollerup-talen

(KMF-nr. 22.07.06)

Side 1)

Mine Tilhørere,

naar jeg i Dag har ladet mig kalde til Ollerup, er det ikke min hensigt at fortælle Dem, at Himlen er blaa, at Blomsterne dufter og Fuglene synger. Alt det er jo sandt nok, og til andre Tider kunde jeg maaske ogsaa nok have fortalt Dem det paa en saadan Maade at De syntes, at det var (skønt De vidste det i Forvejen) dog værd at høre det nok engang. Men der er saa mange til at fortælle os det nu, og det er saa ufarligt et Emne at snakke om, at jeg knap synes, det er en Olleruprejse værd. Nej, jeg vil i Dag tale om, hvad der ligger mig dybest paa Hjerte, og det er sagt med det samme: Kristus og Danmark. Det er muligt, at der er dem blandt mine Tilhørere, der vil blive overmaade vrede – muligvis vil De alle blive det. Jeg vil saa trøste mig med, at det er værdifuldere for Dem end om jeg havde talt om Fugle og Blomster og De var faldet i Søvn eller dog havde hygget Dem. Jeg tror nemlig, at det er paa Tide, at vi bliver vrede her i Danmark. Det er Vredens Tid over Verden, og den skulde ikke gerne gaa vort lille Land forbi. Som sidste Gang. Og endnu nødigere som Forholdene er kommen til at ligge nu end sidste Gang.

Om Brændenælden skal man tage rask. Man kan brænde sig alligevel, men det maa man være klar over, naar man vil rusk[e] Nælder. Altsaa begynder vi: hvem er Hitler? Dertil svarer vi uden at tøve: Han er [overstreget: en af] Stormand, en af de største, Historien har set. Men er han Guds Mand eller er han Djævelens Mand? Vi ved, hvad Tyskland vil svare. Vi ved, hvad England vil svare. Hvad svarer vi selv?

Jeg er bange for, at Svaret for Danmarks Vedkommende vil falde yderst forskelligt ud, om Spørgsmaalet var stillet før 9. april eller efter. Og det overraskende, [overstreget: er] det utrolige er, at efter den 9. april er mange Danske, der før har [overstreget: fnyst ad Hitler] paa det voldsomste har forsaaget Hitler og alle hans Gerninger og alt hans Væsen, nu pludseligt begyndt at regne ham for en pæn Mand. Jeg maa maaske have Lov at minde om, hvad der skete den Dato, da det kan se ud, som om en Del har glemt det. Tyskland havde uden vor Opfordring tilbudt os [overstreget: ?] en Ikke-Angrebs-Pagt. Vi [overstreget: skrev den under] tog mod Tilbuddet, skønt det kostede os noget af vort Ansigt over for vore Brødre mod Nord. Vi skrev den under, og Tyskland skrev den under. Derefter brød Tyskland brølende ind i vort Land om Natten, skød Folk til Krøblinge

Side 2)

neden for de Vinduer, bag hvilke vor gamle Konge og vor højt frugtsommelige Kronprinsesse sov, overvældede os med Soldater og Militær til Lands og Vands og i Luften og brugte vort Land til at føre videre Krig mod vor egen Stamme i Norge. Hvorefter de lod vor marxistiske Statsminister her

paa Tinge udtrykke Sympati og Forstaaelse for vor Nabo, som Tyskland nu pludselig med Iver atter og atter udnævnes til at være. – Det er muligt, at dette ikke kunde siges – at det bare er rigtigt at gøre saadanne Ting, men ikke at omtale dem. Vi hører idelig, at nu maa man omstille sig efter de nye Forhold. Jeg beder mine Tilhørere undskylde, at jeg paa [tilføjet: i det mindste] eet Punkt er haabløst gammeldags og haabløst uomstillelig, og det er i min Opfattelse af Sandheden – at naar Sandheden nu engang er til, og det er den, det er haabløst at bestride det, den er til og den er uudryddelig, og naar den er til, saa er Meningen med den, at den skal siges.

Vi hævder altsaa at kun ved Brudd paa sin Ære, sit givne Ord [overstreget: og ved et Overfald] er Tyskland kommen i Besiddelse af vort Land. Der kan svares, at Pagten drejede sig om Angreb, altsaa Krig, og Tyskland har ikke erklæret os Krig. Nuvel, men foreligger der ikke Krig, saa foreligger der Forbrydelse. Æreløs Krig eller Forbrydelse – Tyskland maa selv træffe Valget.

Men hvordan saa nu det Land ud, der vaagnede som [tilføjet: forsinket] Aprilnar den Foraarsmorgen? jeg svarer uden at nøle, at vi var saadan, at vi ingen bedre Skæbne havde gjort os fortjent til, hvad der ikke retfærdiggør Tyskland, men er af stor Værdi for os selv at betænke.

"Ollerup-talen", udkast til Kaj Munks tale på Ollerup Gymnastikhøjskole (forstander Niels Bukh),
udateret. Talen blev holdt 28.07.1940 (28. juli 1940).

Uddrag fra *Kaj Munk og Diktatorerne*⁴

4. Diktatur

Det er ejendommeligt for Munk, at han paa een Gang droges stærkt og frastødtes voldsomt af Diktatorerne. Netop *Diktatorerne*, det var i overvejende Grad *Personer*, som havde hans Interesse, Verdensscenens handlekraftige, magtbegavede Herskerfigurer; *Systemet*, Grundsætningerne, *Teoriene* interesserede ham langt mindre. »Nye Mænd gør atter Ordet til Daad. Leve Eneren, der ofrer sig helt for de mange, han, der ved, hvad han vil, og tør, hvad han ved, leve Manden i Huset!« (Vedersø-Jerusalem Retur, I50). Det er netop ikke en politisk *Tankegang*, han hylder, men det overrørende store, magtfulde *Menneske*, paa det politiske Felt, - ligesom han hyldede ham paa andre Omraader, tænk for Eksempel paa, hvorledes han lader Mikkel Borgen i »Ordet« fable om »Manden med Rommen«, den nye Aandskæmpe i Grundtvig's Stil, som skulde gøre sit Sted til Kongsgaard for Danmarks Aandsliv.

Det er i denne Forbindelse oplysende at erindre, hvilke politiske Personer det var, Kaj Munk viede sin Interesse og varme Beundring. Denne var nemlig ingenlunde forbeholdt Mussolini og Hitler, i Virkeligheden var de Følelser, han bragte *Kongen* i Møde, aflangt inderligere Art; men disse Følelser var ingenlunde forbeholdt autoritære Statsledere eller Kongens over de skiftende Styreformere hævede Person, men kunde ligesaa fuldt gælde udpræget demokratiske Statsmænd eller Politikere, tilhørende forskellige Partier. Blot de besad Personlighedens ejendommelige mytedannende Kraft, kunde Munk ikke staa for dem. Saaledes nærede han en livslang dyb Beundring for I. C. *Christensen* og saa i lang Tid op til *Stauning*, ligesom i de sidste Aar *Knud Kristensen* fik hans varme Sympati. Kaj Munk beundrede det Mod, han forestillede sig, Diktatorerne besad, fordi de vovede at samle alt *Ansvar* i deres egen Person i Stedet for at dele det med andre og saaledes forflygtige det eller tilintetgøre det. Han syntes, han saa Ro og *Orden* brede sig i Kaos' Sted, der hvor den maalbevidste Hero dristede sig til at handle uden at spørge til højre og venstre, men blot sig selv alene.

Enkelte Gange kunde han bekende sig til det autoritære Styresæt som politisk Grundsætning og tale om »os, der er dogmeuhildede nok til at se en Mening i Autoritasprincippet« (i en Artikel 27. 11. 1938), skønt det efter hans Tanke egentlig er ved Siden af her at tale om Principper, eftersom Diktaturet helt og holdent beror paa *Manden*, ikke paa en Teori, man spekulerer ud.

De tidligere Afsnit har tilstrækkeligt vist, hvad det var, der drog Kaj Munk til de store Mænd, i Særdeleshed Diktatorerne. Ogsaa den modsatte Bevægelse er traadt frem. Bevægelsen bort fra dem. Det er vanskeligt at sige, hvilken af disse Bevægelser der er fremherskende. En Gennemgang af Munks Stilling til nogle af de Udslag, det diktatoriske Styre sædvanligt giver sig, vil i saa Henseende være klarende.

---

⁴ af Niels Nøjgaard 1948

Et fremtrædende Træk ved de historiske Diktaturer er deres *Brutalitet* og den dermed sammenhørende *Menneskeforagt*. Diktatoren er ikke bundet af højere Hensyn, han er sig sin egen Lov.

Bogens afslutning:

I Kaj Munks Efterladenskaber fra Regentiden⁵ findes en Lap med følgende Tekst: »Derfor vil jeg Enevælde; thi var det ikke altid Stordaad at fælde Tyranner? Og er saa ikke Betingelsen for Stordaad, at der er Tyranner til?«

Disse Linjer blev senere (Sværg det Dreng, 30) til følgende Vers:

Hvad vi skal med Enevælde?

Største Daad, jeg ved og vil,

er Tyrannerne at fælde.

Derfor maa Tyranner til.

Er dette blot en Flyvegrille? en paradoksal, ungdommelig Aforisme? Det er mere; det er et ægte Udtryk for Munks Aand. Det var det, de store Mænd, Diktatorerne, Voldsherrerne, som

forvandlede en høj Idé, der var bestemt til at være frugtbar for Menneskeheden paa dens Vej gennem Snævringer i Historien, til dens egen Modsætning: en djævelsk Tanke - det var det, de til syvende og sidst skulde betyde i hans egen personlige Skæbne. Hitler skulde som Danmarks Undertrykker skabe den Potensering ikke alene af den antidanske, men ogsaa af den antikristelige Ondskab, som forvandlede Munk til den store Mand af en helt anden Orden og tvang ham op ad Martyriets Bakke.

---

⁵ Kollegiet i København hvor Kaj Munk boede, da han læste teologi.

Indledning til *Skygger over Vedersø Præstegaard* ⁶

Hvad mig angår, vil jeg aldrig misunde den forfatter, hvem bagtalelsen aldrig har angrebet, thi han må være såre ubetydelig.

Herman Bang

I det 20. århundredes danske historie har Kaj Munk både som dramatiker, teolog, politisk kommentator og nationalt samlingsmærke indtaget en plads for sig selv.

Vil man danne sig et billede af Danmark fra ca. 1920-45, træder Kaj Munk naturligt frem i det. Få har som han været rost og bagtalt, og ikke mange har i et så kort liv givet anledning til så megen diskussion og ved hjælp af påklistrede skygger fået et så forvrænget eftermæle.

I krigens sidste år blev Kaj Munk for rigtig mange danskhedens samlende person, og med sin evne til at fremsætte skarp kritik var han særdeles irriterende for de politikere, der arbejdede sammen med tyskerne. Helt uforfærdet sagde han dem sin mening offentligt.

Rigtig mange danskere ved i dag kun om Kaj Munk, at han "blev skudt af tyskerne". Uvidenheden skyldes især, at det efter 2. verdenskrig lykkedes visse af krigstidens samarbejdspolitikere at kaste mørke skygger over mindet om Kaj Munk og derved lægge en frastødende ring omkring hans navn.

Mordet på Kaj Munk den 4.1.1944 var især et chok for Danmark, Norge og Sverige, men det var samtidig en stor gave til samarbejdspolitikere. Derved blev det nemlig Kaj Munk, der kom til at give dem et konkret og antageligt alibi i de allieredes ellers så skeptiske øjne. Og for efter krigen også at kunne retfærdiggøre sig i danskernes øjne kunne samarbejdspolitikere ikke finde en bedre egnet person at bagvaske, træde op på og at advare imod end Kaj Munk, som for altid var afskåret fra at tage til genmæle. Jo mere, samarbejdspolitikere kunne fjerne af Kaj Munks glorie, des mere materiale fik de til at skabe lidt simili over deres egne hoveder.

---

⁶ *Skygger over Vedersø Præstegaard*, af Jens Kristian Lings (2005), Jens Kristian Lings i kommission hos Lemvig Boghandel, s.8-9

I 1945 strømmede pengene ind til oprettelsen af Kaj Munks Mindefond, og på listen over de mange kendte donatorer må man lede forgæves efter navne som f.eks. Vilhelm Buhl, Hal Koch og K. B. Andersen.

Vilhelm Buhl, der som statsminister efterfulgte Stauning i 1942, og som i november samme år direkte opfordrede den danske befolkning til at angive sabotører, sadlede i 1945 som statsminister i samlingsregeringen tilsyneladende fuldstændigt om. Han fik de øvrige partiledere med på, at det at gøre *Vedersø Præstegaard* til et minde om Kaj Munk var en statsopgave. Det lød smukt og rigtigt og stort i danskernes ører. Men alt for meget tyder på, at der var tale om et dobbeltspil. Flere af de politiske ledere havde under krigen fået snavsede hænder ved at være med i samarbejdspolitikken. Med fremsættelsen af forslaget og accepten af det lykkedes det ikke blot for Vilhelm Buhl at få skabt sig og de andre samarbejdspolitikere en del popularitet, men også at få lagt en klam hånd på idéen om at gøre *Vedersø Præstegaard* til et minde om Kaj Munk - noget som Vennekredsen og *Vedersø Menighedsraad* på dette tidspunkt var i fuld gang med at realisere.

Det er en kendsgerning, at Kaj Munk og Hal Koch ikke var enige om ret meget. Hal Koch, der døde i 1963 i en alder af 59 år, forsvarede hele tiden samarbejdsregeringens politik og havde et klart ønske om at forhindre, at Kaj Munk kom til at stå i eftertidens bevidsthed som repræsentanten for modstandskampen i Danmark. K. B. Andersen havde samme opfattelse og holdning. Især de to gjorde forsøg på at fjerne Kaj Munks glorie. De fandt hurtigt frem til det stærkt fordrejede referat i Svendborg Avis af Kaj Munks tale i Ollerup den 28.7.1940, og ved hjælp af dette referat påbegyndte de skabelsen af en stor, sort skygge, der blev til en nazi-myte om Kaj Munk.

Pressens passive rolle⁷

Lige siden Lise Munks død har pressen trofast omtalt problemerne omkring *Præstegaardens* forfald og dens fremtidsudsigter, fulgt familiestridighederne grundigt op og pustet ekstra liv i dem ved især at bringe sensationelle oplysninger til almindelig forargelse for offentligheden. Denne adfærd har åbenbart været til strækkelig og tilfredsstillende for pressen, for ingen avisredaktør har turdet eller villet bevæge sig derud, hvor vedkommende kunne beskyldes for at have taget klar stilling til problemerne. En stillingtagen ville selvfølgelig forudsætte en tilbundsående undersøgelse, og en sådan har ingen villet bruge tid og kræfter på fordi man mere eller mindre har troet på nazi-myten om Kaj Munk og derfor har været bange for at miste læsere. Kun ganske få aviser har ind imellem vovet at tilkendegive en klar holdning, men ingen af disse aviser har fulgt deres tilkendegivelse op, så det direkte har kunnet få konsekvenser for *Præstegaardens* overlevelse.

---

⁷ *Skygger over Vedersø Præstegaard*, af Jens Kristian Lings (2005), Jens Kristian Lings i kommission hos Lemvig Boghandel, S. 157

Fælles for hele pressens neutrale orientering af læsere og TV-seere har været, at man udelukkende har skabt forvirring og forargelse. Hvorfor har f.eks. redaktørerne af JP, KD eller RAD ikke for længst grebet ind ved at sætte et par journalister på sagen for at få den undersøgt til bunds, så bladet kunne forfølge den til alle forhold var bragt i orden?

De vedvarende neutrale orienteringer røber, at *Præstegaardens* overlevelse som Munk-minde sjældent har været målet med avisartiklerne eller TV-indslagene hvorimod det sensationelle og forargelige har haft interesse. Pressens uvidenhed om sagens rette sammenhæng har i allerhøjeste grad været medskaber af forvirringen i Danmark og dermed medvirket til at hindre udarbejdelsen af en virkelig holdbar løsning.

Et varigt og værdigt minde⁸

Af biskop Karsten Nissen

Besættelsestiden var i størstedelen af 1900 årenes sidste halvdel et traume for det danske folk. Danskerne var i sjældent grad splittede imellem to helt modsatrettede holdninger til tyskerne og den tyske besættelse. Ikke fordi et stort antal danskere bød besættelsen velkommen, men snarere fordi der var to vidt forskellige opfattelser af, hvordan man skulle reagere over for besættelsen og den tyske besættelsesmagt.

Per Stig Møller siger det meget klart i sin bog om Kaj Munk:

For eftertidens Danmark har det været så heldigt, at vi både havde heroikerne og realisterne, folk som Kaj Munk og Hal Koch. Modstandsbevægelsen og politikerne. De sidste sørgede for, at vi kom igennem krigen med mindst mulig skade. De første sørgede for, at vi kom ud af den med mest mulig ære, så vi fandt vor plads blandt de allierede, og ikke blev sat i skammekrogen blandt Nazi-Tysklands samarbejdspartnere. Uden at gøre os klart, at dengang måtte man vælge imellem de to sider, er vi nu lumsk tilfredse med dem begge. Men dengang havde en sådan holdning været halv og uafgjort. Valgte man Munk, valgte man kamp og norske eller finske tilstande, og så havde tusinder i min generation været forældreløse, og tusinder var slet ikke blevet undfanget. Valgte man Koch og politikerne, er konsekvensen, at man måtte tage Erik Scavenius⁹ med i købet.¹⁰

Kaj Munk blev i sin død et samlingsmærke for alle danskere, både for heroikerne og realisterne. Men i efterkrigstiden blev han et offer for kampen mellem heroikerne, der stædigt fastholdt kritikken af samarbejdspolitikken, og realisterne, der stædigt kæmpede for deres eftermæle. Det ondeste man kan gøre imod et menneske er at bruge hans egne udsagn, tage dem ud af deres sammenhæng, fortie væsentlige modsatrettede udsagn, og dernæst fordreje disse udsagn den djævelske lille smule, som giver det ønskede resultat. Sådan gjorde man imod Kaj Munk. Man brugte hans fascination af den stærke mand og hans afstandtagen fra demokratiudøvelsen med det resultat, at vide toneangivende kredse tog afstand fra Munk og underkendte hans betydning som dramatiker og forfatter. Vi skal helt op til slutningen af det forrige århundrede, før Kaj Munks format som dramatiker og forfatter blev alment anerkendt.

---

⁸ Uddrag fra Munkiana nr. 46 2011 15.årgang (s. 12-13)

⁹ Statsminister 9.11.1942 til 29.8.1943, formelt indtil befrielsen 5.5.1945.

Scavenius lagde vægt på et godt samarbejde med tyskerne

¹⁰ Per Stig Møller: Munk. Gyldendal 2000 s. 48-49.

Vedersø Præstegårds omtumlede skæbne efter krigens afslutning er et levende eksempel på hele denne udvikling. Et gammelt løfte blev glemt, og Kaj Munk blev nedtonet. Men nu har også statsmagten og regeringen indset det, og det er der grund til at sige tak for. Staten har ved kulturministeren og Kulturministeriet opfyldt sit gamle løfte om at tilbagetage ejerskabet til Vedersø Præstegård for her at skabe et varigt og værdigt minde for Kaj Munks liv, værk og virke, og har samtidig sikret den økonomiske baggrund for, at Kaj Munks Præstegård i Vedersø kan drives til gavn for offentligheden. Der er grund til at anerkende den store lokale indsats, som er gjort af enkeltpersoner, foreninger og myndigheder i Vedersø sogn og i Vestjylland som helhed. Man har sørget for, at præstegården i dag fremstår i forbilledlig smuk stand. Også Kaj Munk Forskningscentret i Aalborg har ydet et væsentligt bidrag i hele denne proces.

Hvorfor er det vigtigt for os at beskæftige os med Kaj Munk i dag?

Det er ikke muligt at sætte Kaj Munk på en enkelt formel. Han kan hverken som dramatiker og forfatter, som teolog og præst eller som folkelig opinionsdanner og førerskikkelse anbringes i de kasser, vi ynder at placere folk i. Han sprænger alle rammer ved sin tvetydighed, sin originalitet, sin næsten ufattelige konsekvens, og ikke mindst sin farlighed. Kaj Munk forstod tvivlen, anfægtelsen og ubeslutsomheden hos andre, for den sad dybt i ham selv, men han hadede lunkenhed og overfladiskhed. Og når han havde kæmpet sig frem til, hvad han fandt ret at gøre, helmede han ikke, men førte det helt igennem.

Hele denne sammensatte karakter gør ham næsten uhyggelig aktuel i vores postmoderne verden. Nogle kalder ham anakronistisk. Det kunne man måske argumentere for i 1970'erne, selvom jeg også dengang ville protestere imod det. Men i dag er han aktuel som aldrig før. Lad mig bare nævne to eksempler på det.

For det første den måde, vi driver politik på i dag. 1 dag handler den politiske

debat ikke så meget om politik, men måske snarere om enkeltsager og enkeltpersoner. Det drejer sig om at fastholde eller overtage magten. At føre politik i dag er ikke blot at sige til folk: Jeg og mit parti ønsker at arbejde for dette program, for det er vores holdning om samfundet og dets udvikling. Nej, man lægger megen vægt på at undersøge hvad folk mener, og formulerer derefter et program, der kan tiltrække flest mulige vælgere. Et sådant politisk klima fremavler 'politisk spin'.

